

БАЯНИЯТА В С. МЕДОВЕЦ

Шевкет Ескеджиєв

ВТУ „Св. св. Кирил и Методиј“

THE SPELLS IN MEDOVETS

Shevket Eskedjiev

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Abstract:

The article explores traditional alternative cure of different diseases. Author presents the way of transmission of knowledge about spells and cure. He reveals differences in beliefs related to education of sorceresses between Bulgarian and Turkish groups.

Key words: *Spell, Sorceress, Bad eye, Tradition.*

Настоящото изследване е продукт от проведеното теренно изследване в село Медовец. Статията описва баянията в това село, които не са били документирани. Поемам задачата да ги документирам, опиша, класифицирам и анализирам.

Най-различни баятелни практики са познати в с. Медовец, които са се оказали спасителен кораб за болните, в който те са намерили лек за болестите си. Баянията са най-разновидни и често лекуват еднакви части на тялото, но от различни болести и по различен начин. Те са: леене на куршум, лекуване с пръст от къртичина, рязане на ръка, рязане на нузула, изплакване на очи, завързване на ръка и прогонване на страх. Някои целят да успокоят душевното състояние и да премахнат зловредното влияние на уроките, а други целят да лекуват брадавици, различни подутини, зъбобол, болки в очите, болки в ставите и в други части на тялото. Приемам следната класификация на Ангел Гоев:

„1. Баенето като народна практика е лечебен обред, включващ мантически, имитативни, катартически, апотропейни, вербални, ка-балистични и други елементи, които го определят като магически акт. То е изградено върху общата структура на магията – обредно действие и заклинателна формула. Следователно баенето е лечебен магически обред.

2. Баенето се основава на главния имитативен магически принцип – подобие ражда подобие. Той обуславя имитативния характер на отделните магически елементи в структурата на обреда.

3. Баенето като лечебен магически обред е на границата между двете страни на бинарната опозиция – усвоеното и неусвоеното пространство. Това му позволява да осъществи прехода на болестта от едното в другото пространство, т.е. обредното баене е преход” (Гоев 1989: 149).

Още древните се стремели като лекуват тялото едновременно да лекуват и душата. „Без баенето вземането на билка няма никаква полза... Твърдеше, че злото и доброто начало за тялото на всеки човек произтичат от душата, че тя е техният извор, какъвто от своя страна е главата за очите” (Платон 1979: 250).

При българите жена която може да лекува чрез баене се нарича баячка, биялка, баснатарка, баснарка и др. (Гоев 1983: 140). Интересното е, че при турците липсва такова наименование, техните баячки нямат специално име, което да ги обозначава.

Българските баячки още като малки деца биват обучавани от бабите си баячки. Те „крадат” занаята от бабата, но по принцип започват да лекуват, когато остаряят. Ако няма момиче в рода, тогава лекуването с баене наследява момче, но то се нарича на името на момиче (Гоев 1989: 130).

Наследяването при турците стои по различен начин. Най-често наследяването се предава от майка на дъщеря. Баячката предава правото за леене на куршум *тестир* (*destur*), когато не е способна повече да практикува. Но тя може да даде тестир и на сина си или пък на снаха си. Баячката Гюсюм [2] наследила баенето лекуване с къртична пръст от баща си. Баячката Мирем [5] наследила леене на куршум и рязане на ръка от свекърва си. Не е задължително човекът на когото ще предадеш баенето, да ти е роднина. Баячката Азел

получила знанията за леене на куршум и прогонване на страх от две различни баячки, които не са ѝ роднини. За всяко отделно баене трябва да се взема тестир. Не може да си получил тестир за едно баене и да се бае за друго.

Предаването на правото да се практикува баене, т.е. даване на тестир, става по няколко начина. Първият начин: баячката прочита молитвата *кюлюфалла* и показва начина на практикуване на баянето. Вторият начин е като дава на наследничката си да пие от шепите ѝ вода. Третият начин е като плуе в устата на наследничката си. Един път вземеш ли тестир до края на живота си можеш да баеш. Вземането на тестир още се нарича „вземане на ръка”(ell almak).

При българските баячки има поверие, че ще изгубят способността да лекуват, ако разкажат подробно за своето баяне, особено ако кажат баилния текст. Те внимават пред изследователи да не кажат целия баилен текст, в противен случай означава, че ще изгубят дарбата да лекуват. Баянията при турците се различават по това, че при турските баячки няма поверие, че ако разкажат за баянето, ще изгубят силата си да лекуват. Те казват: щом са ни дали тестир ще лекуваме докато умрем [5]. Може би това е защото няма баилка (текст).

Според една легенда заплащането при леенето на куршум е задължително [6]. Легендата гласи: жената на пророка Мохамед – Фатме, ляла куршум на един съсед, но тъй като нейния мъж (той бил против тези практики) забранил да взема пари от този занаят, който бил в противоречие с ислямските правила, тя отказала заплащането, предложено от съседа. Пожелала му само час по скоро да се излекува. Но пламъкът в съда, в който ляла куршум, не изгасвал, въпреки неимоверните ѝ усилия да го потуши. Фатме, разтревожена от станалото, разказало всичко на Мохамед и го попитала за причината и какво да направи. А той задал въпроса дали е взела някакво възнаграждение. Тя му отговорила, че нищо не е взела. Пророкът отговорил, че заради отказването от възнаграждението съдът не изгасвал – той искал правото си „ак” и щял да е обвит в пламъци, докато не получи някакво възнаграждение за труда си. Според Мохамед дори един конец от дрехата или стръкче слама, можели да послужат като награда. Тогава Фатме отишла при съседа и отпредила

молбата си, въпреки стеснението си и срама. След като получил възнаградението си, съдът изгаснал.

Парите се оставят на земята, в някои случаи директно под чергата. След като известно време предстоят там, те се прибират от баячката. Парите трябва да са толкова, колкото да позволяват купуването на един хляб. Може да се дадат жълти стотинки, но трябва да се заплаща трудът на баячката.

ЗАВЪРЗВАНЕ НА РЪКА [1]

Завързване на ръка, се използва при болки в ставите. Може и да се практикува и за болки в главата. Болният, който се оплаква от болки в китката, ако отиде да се лекува чрез това баене, ще бъде попитан за името си и името на майка му. Защото баенето се нарича от името на майката, например болният се казва Дениз, а майката Дилияна – баячката ще изкаже намерението си да лекува дадения човек като: „Âismillarrahmanirrahim niyet etim Allah rizasi Dilianain Denisin uruna için derman olsun; dalara tashlara ulashlara gitsin; bizim ellerimiz'den deil Fatma anamiz'in ellerin'den, Ava anamiz'in ellerinden, Adem baba'mizin ellerinden,” – т.е. „Подканих се с позволенията на Аллах заради Дилиянкиния син Денис; за да намеря лек на хилядите му мъки; уплахата да отиде по планини, по скали, по урви; не от нашите ръце, а от ръцете на майка ни Фатме (жената на Мохамед), от ръцете на майка ни Ева, от ръцете на татко ни Адам”. Баячката взема един дълъг конец, който ще сгъне на седем, като каже молитви; след което ще започне да прави възели, които ще са седем на брой, като отново прочете най-силните молитви – elam, kulhu alla и др. Накрая този конец ще бъде завързан на болната китка. Тази гривна ще бъде махната от ръката, чак когато болката спре, но не по рано оттогава. Гривната трябва да бъде хвърлена в течаща вода с думите: „Болестта ми да отиде по реки и скали”. Освен това баячката дава на болния къшей хляб, който трябва да бъде даден на което и да било куче. Това става веднага след баенето с думите: „Болестта ми да премине на теб”. С това болният се подsigурява двойно болестта да го напусне.

В това баене болестта седем пъти се мери, това става с белия конец, който седем пъти се сгъва. Вярва се, че веднъж наподобени, болестите губят силата си. След това болестта седем пъти се заключава,

това става със завързването на възлите, така болестта „седем пъти се парализира”. Това подобие на гривна се носи докато болката отшуми едва след това се маха и се хвърля в течаща вода, така болестта отива като по вода или пък с това се цели болестта да се изпраща от там където е дошла. А хлябът се дава на куче може би заради омилютивяване или пък както се казва в баенето болестта да премине на кучето.

ЛЕКУВАНЕ С ПРЪСТ ОТ КЪРТИЧИНА [2]

Лекуването с пръст от къртичина се прилага за лекуване на гнойни рани и подутини. Човек, който страда от тези оплаквания може да се лекува с помощта на баячка, ако тя владее баянието „лекуване с пръст от къртичина”. Подобно на предишното баене баячката първо пита името на болния и името на майка му. Второто нещо, което ще направи, е да заведе болния при къртичина. С помощта на мотика тази изровена от къртица пръст ще бъде разтворена докато се провиди дупката (копае около една стъпка и не много дълбоко).

За следващите стъпки трябва нож, памук и сушен плод. Баячката взема ножа и отива при отворената къртична дупка. Ножът бива разкарван в кръг три пъти в къртичната дупка, като баячката изрича най-силните молитви.

Сушеният плод се дава на посетителя, който го разтърква на болното място. Така като че ли част от причинителя на гнойната рана или подутината минава в сушения плод. Баячката взема ножа и реже сушения плод. В този момент болният трябва да попита: „Какво режеш”. Баячката отговаря: „Режа къртицата”. Това се повтаря три пъти. Сушеният плод се увива в памук и се оставя в къртичината. Четейки молитви баячката затваря къртичината.

За това баене е важно да се намери къртичина. Това е пръст, изровена от къртицата. В баенето това място се използва за символичен гроб на болестта, която по принцип се изпраща по скали и урви. Може би подутините, дължащи се на болестта, да са напомняли на формата на къртичина и от тази асоциация древните баячки да са определили за причинител на болестта къртицата. И заради стремежа болестта да се изпраща там откъдето е дошла, плодът се разтрива в болното място, като по този начин попива от болестта и се заравя в къртичина, така се цели болестта да се изпрати на къртицата. Глав-

ният въпрос е защо в къртичина? В българската митология къртицата е човек, наказван с превръщане в къртица „в резултат от нарушаване на установени и утвърдени от обичайното право морални норми на поведение” (Попов 1994).

„Същността на основното обредно действие при баенето е болестта да бъде изведена от тялото и отстранена чрез имитативни и символични средства” (Гоев 1989: 136). Сушеният плод в това баене играе ролята на гъба, която попива болестта след потъркването в болното място. Така едно от условията болестта да бъде изведена със символични средства е изпълнено. Баячката взема ножа, разкарва го в къртичината три пъти, четейки молитви. С молитвите тя иска да даде магически сили на ножа, с който ще реже плода. Но разкарването му в къртичината три пъти можем да тълкуваме и като придобиване на хтонични сили, които ще са нужни при нарязването на плода, който метафорично бива наричан „къртица”. Така ножът се сдобива със сила, необходима в убиването на болестта.

Следващият момент е символичното смъртоносно нараняване на болестта. Както вече казахме, след потъркването в раната плодът се превръща в болестта. Тя се наранява и се заравя в символичния гроб. В гроб, който е сам изровил. С тоя момент се цели болестта да се изпрати там откъдето е дошла.

ПРОГОНВАНЕ НА СТРАХ (вариант първи) [3]

Баенето се практикува, когато посетителят се е уплашил от нещо. За баенето е нужен само един червен конец. Но конецът трябва да е дълъг толкова, колкото да позволи да бъде завързан на китката на болния. Баячката изразява намерението си да лекува, чрез името на майката. Посетителят ляга на земята по гръб. С червения конец баячката прави кръгове около пъпа му три пъти. Като направи един завършен кръг спира и тогава болният пита: „Какво вадиш?”, а баячката отговаря – „Вади твой страх”. Това се повтаря още два пъти. В края на баенето баячката завързва червения конец на китката на болния, който трябва да го носи до изчезването на страха. След което ще го завърже на роза с думите „страхът ми да разцъфне като розата”.

В това баене с червения конец баячката най-първо се опитва да мери страха, един път нещата, наподобени в подобна мярка и образ, губят силите си (Гоев 1989). Вторият момент е символично

да извади страха като прави кръг три пъти около пъпа. Тогава болния пита три пъти „какво вадиш” и баячката отговаря „вадя твоя страх”. Тази мярка на страха – червеният конец, се завързва на китката. Цветът е много важен, червеният цвят отблъсква злите сили и с това се цели да се предпазва болният.

ПРОГОНВАНЕ НА СТРАХ (вариант втори) [4]

Прогонването на страх е баене, целящо да помогне на болния да го преодолее. Посетителят с такова оплакване бива поканен да седне и попитан за името си и името на майка си. Подобно на предишните баячката изразява намерението си да лекува болния като използва името на майката. Баячката взема три лъжици и ги хвърля на земята към посетителя. Целта е да разгадае колко бързо страхът ще бъде прогонен. Като ги хвърля, гледа как са спрели. Ако са отворени, то тогава страхът ще бъде изгребен; а ако са затворени – няма да може. Тези изхвърляния се правят три пъти. След това посетителят трябва да легне, като главата му да гледа към посока Кааба. Баячката опипва корема на болния, за да намери твърдо, туптящо място. По принцип това е около пъпа. Когато открие мястото го докосва с показалеца и започва да чете най-различни силни молитви. Баячката усеща при някои случаи много силно привличане от мястото. Продължава да чете молитвата, докато пръстът ѝ е залепен на пъпа. Когато притеглянето спре, болният сяда и лечителката продължава да му чете молитви без да го докосва. Накрая му чете молитва в една бутилка вода. Водата посетителят ще пие докато страхът му мине и ще може да налее на бутилката вода, когато течността вътре понамалее.

РЯЗАНЕ НА РЪКА [5]

Това баене се прави, когато човек има болки в стомаха, в ръката и други части на тялото. За баенето е необходимо седем стръкчета от роза и просо (дар). Тези неща се слагат в един съд и този съд се държи над огън, докато тези неща станат на пепел. Получената пепел се изсипва в чашка. Вътре в тази чашка се излива вода, разбърква се и става на каша.

Там, където боли, баячката чертае с показалеца си, който е бил натопен в тази каша и чертае една резка. Болният в тоя момент трябва да попита „какво режеш”. Баячката отговаря „режа ръка”. Това се прави три пъти. След което три пъти се пие от водата.

ИЗПЛАКВАНЕ НА ОЧИ [5]

Баенето се практикува, когато очите болят. Баячката взема един гребен и го увива с червен конец. Девет пъти с гребена реши миглите на очите на болния. Взема растението просо (дар) и на три места – по челото и по двете бузи – залепва по три листенца като ги мокри. Залепените листенца от просо са общо девет. Тези листенца по обратния път за дома, сами ще паднат от болния.

Червеният цвят по принцип има сила, която отблъсква злите сили, той е апотропей. С увиването около гребена се цели той да придобие сили, които ще помогнат да се изведат злите сили от очите. В народната представа болестта е дело на злите сили. Те идват от лоши места – от подземния свят, например от стари изостанали воденици.

РЯЗАНЕ НА НУЗУЛА [5]

В миналото, когато нямало зъболекар, човек можел да излекува болката чрез баенето рязане на нузула, именно против зъбобола се бае това баене. Болният сяда на чукан. Баячката взема ракита и прави венец. Този венец тя слага на главата на болния като чете молитви. След като няколко секунди престои на главата, венецът се развързва и с помощта на брадва баячката започва да го сече. Но преди да го сече болният трябва да пита „какво сечеш“, баячката отговаря „сека нузула“. Това се повтаря, докато от венеца от ракита не остане нищо. В това баене се правят общо девет венеца от ракита и деветте се секат по същия начин.

В това баене се използва принципът на траките, че очите не трябва да се лекуват отделно от главата (Платон 1979: 250). В нашия случай зъбите не се лекуват отделно от главата. Правят се девет венеца, които се слагат на главата. Те отнемат болестта вследствие на което биват съсичани, като преди удара с брадва болния трябва да пита „какво сечеш“ баячката отговаря „сека нузула“. Може би тази дума нузула в старотурския език означавал зъбобол или пък баячките в миналото го наричали така. С ударите с брадвата зъбоболът бива убит.

ЛЕЕНЕ НА КУРШУМ [3, 5, 6, 7]

Леенето куршум се практикува при страх, уроки и главоболие. Това може да бъде страх от животно, от родител и други. Целта на

леенето е да изобрази страхът и по тоя начин да го изведе от тялото. Тъй като в миналото са вярвали, че изобразените по подобие неща си губят силите.

Първото нещо, което се прави подобно на другите баяния от Медовец, е де се попита за името на майката и на болния. Следващата стъпка е да се запали огън или в съвременността да се пусне газов котлон. В една паница се слага вода. Вътре в тази паница се пускат различни неща, които зависят от отделната баячка: 1) три стръкчета от дива метла (*acı supurge*), къшей хляб, щипка сол и червен конец [6]; 2) седем стръкчета от обикновена домашна метла соргум, трохи от хляб и червен конец [7]; 3) девет пъпки от дива метла се пускат във водата, като едновременно се разнасят седем въглена, взети от огъня в печката и се чете молитвата Кюлюфалла [3]; 4) две или три трохи от хляб [5]. На въпроса за употребата на материалите обяснението е следното: „*ellinin supurgesi kesimsin diye, uch yudum ekmekten kesilmesin diye, sudan kesilmesin diye*” т.е. „за да не се отразят метлите на ръцете му, за да не се откъсне от три хапки хляб, за да не се спре от водата”.

В един огнеупорен съд се слага олово. То бива разтопено над огъня. След като стане течност излива се в паница с вода. Паницата се държи над главата на посетителя и оловото се излива като се четат молитви. То придобива формата на това нещо, от което посетителят се е уплашил. Оформената фигурка бива разтълкувана от баячката, която казва от какво се уплашил посетителят. Тези изливания трябва да се направят общо девет пъти. Три пъти за главата, три пъти за корема, два пъти за колената и един път за краката. Но друг е въпросът дали се прави наведнъж, или на три сеанса. Ако болният няма възможност да отиде още два пъти при тази баячка, тогава се правят девет леения. Но при случай, че ще се върне, му се правят три леения – един път за главата, един път за корема и един път за колената.

След края на леенето една от баячките от печката слага седем въглена в паницата с водата като казва молитви. Накрая на леенето посетителят пие вода от паницата три пъти от три различни страни. Червеният конец бива завързван на китката му. Този конец посетителят ще носи, докато страхът му мине, след което ще го завърже на роза или на овошка. Ако пожелае посетителят, баячката дава къс от

оловото, който бива носен като муска за предпазване от страх и от уроки. Лечителката чете на вода сложена в бутилка с цел лекуване на страха. Баячката излива паницата с вода под овошка или под розата.

Не е задължително болният да присъства. Необходимо е само човекът, който ще отиде от негово име да занесе някаква негова дреха и да знае неговото име и името на майка му. Това леене ще се направи както би се направило при присъствието на болния, само че на един път ще се направят девет леения. На болния ще изпратят част от оловото от леенето и четена вода.

Баянията от село Медовец целят да лекуват човека. Те не са вредоносни. В баятелната практика в село Медовец липсват любовни магии, баяния за крадене на маскул, също и черна магия и вредоносна магия. Техните баяния са единствено за помощ на човека, за неговото физическо и душевно лечение.

ЛИТЕРАТУРА

Гоев, А., 1983: Образът на баячката в Българската народна представа. – В: Годишник на музеите от Северна България, книга IX, 1983.

Гоев, А., 1989: Обредното лечение чрез баене в българската народна медицина – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура. Т. I. С., 1989, с. 149.

Платон, 1979: Диалози. С., 1979.

Попов, Р., 1994: В подземния свят на къртицата. – В: Етнографски проблеми на народната духовна култура том III. С., 1994, с.173–189.

Списък на информаторите от проведените теренни изследвания:

Община Дългопол, с. Медовец

[1]. Амидие Даил Назив

[2]. Гюсюм Мурад Хасан

[3]. Азел Акиф Хасан

[4]. Атче

[5]. Мирем Мемедине Нурула

[6]. Ава Мурадове Исмаил

[7]. Бедрие Халил Даил